

Nevenka Troha

**Stališča Komunistične partije Slovenije
(Komunistične partije Jugoslavije) in Komunistične
partije Italije o Julijski krajini v letih 1941-1947**

V Julijski krajini, kjer živijo trije narodi, slovenski, hrvatski in italijanski, je bila opredelitev državne pripadnosti osrednje vprašanje. Ko je bila Julijska krajina po koncu prve svetovne vojne priključena italijanski državi, je slednja pričela z raznarodovanjem, ki ga je fašistični režim še zaostрил. Konfinacije, emigracije in drugi pritiski so spremenili socialno strukturo primorskih Slovencev, jih v veliki meri sproletarizirali in približali levim strankam in organizacijam. Narodnostna pripadnost je tako postala sinonim tudi za družbeno in ideološko, kar se je odrazilo v stereotipih o italifašizmu in slavokomunizmu. Leve stranke, zlasti komunisti, ki so bile poleg narodnosti najbolj na udaru fašističnega režima, so sčasoma spoznale, da je manjšina kot celota lahko njihov zaveznik. Aprila 1934 je prišlo do skupne izjave komunističnih partij Italije, Avstrije in Jugoslavije za rešitev slovenskega narodnega vprašanja,¹ leta 1936 pa je Komunistična partija Italije (KPI) sklenila akcijski pakt s slovenskim narodnorevolucionarnim gibanjem. Komunistična stranka Slovenije (KPS) je v skladu z usmeritvami čebinskega kongresa podprla boj slovenskih narodnih manjšin in se zavzela za združeno in svobodno Slovenijo.² Stike z njenim vodstvom so imeli nekateri slovenski primorski komunisti, zlasti Pinko Tomažič.

Z napadom na Jugoslavijo se je odprlo tudi vprašanje bodočih meja. V Julijski krajini so se posamezni sloji odločali za delovanje in povezovanje glede na svojo narodno in socialno pripadnost. Med Italijani so bili poleg fašistov in njihovih sodelavcev (ki so podpirali tudi aneksijo Ljubljanske pokrajine) oz. v času nemške okupacije kolaborantskih krogov tudi protifašisti (razen komunistov) za vsako Italijo v okviru rapalskih meja,³ ravno tako, kot so bili Slovenci (z redkimi izjemami) za vsako Jugoslavijo. Pri italijanskem delavstvu, med katerim je bilo veliko asimiliranih Slovencev in ki so živeli v italijanski državi skoraj izključno le v času fašizma, ki je zatrl njegove organizacije in stranke, je prevladala razredna opredelitev. Odločili so se za tisto stran, ki je vodila tudi socialistično revolucijo, za državo z ljudsko oblastjo, ki je bila povezana s

¹ Izjava KPI, KPJ in KPA o slovenskem narodnem vprašanju aprila 1934; glej Milica Kacin-Wohinz: Slovenci in Hrvati v Julijski krajini med vojnama: narodno - politična in kulturna podoba, Trst 1941-1947, Koper 1988, str. 25; Elio Apih: Italia, fascismo e antifascismo nella Venezia Giulia 1918-1943, Bari 1966, str. 226 (dalje E. Apih, Italia).

² Arhiv Slovenije, referat za dislocirano arhivsko gradivo I (prej Zgodovinski arhiv CK ZKS), fond Kongresi in konference KPS, manifest ustanovnega kongresa KPS 18.4. 1937 (dalje AS I).

³ AS I, fond CK KPS II, ae 731, Il problema nazionale della Venezia Giulia. Orientamenti repubblicani e del Partito d'Azione, 1.8. 1943.

Sovjetsko zvezo, v kateri so videli »odrešitelja«, v nasprotju z Italijo, kjer so pričakovali »reakcionarno vlado in vpliv imperialističnih sil«. Ta njihova odločitev ni bila v soglasju z vodstvom KPI, ki je sicer že od januarja 1942 priznavalo pravico do odcepitve in priključitve etnično čistih predelov k Jugoslaviji, za vprašanje mešanih območij pa zahtevalo reševanje na mirovni konferenci.⁴ Njegovo delovanje je bilo razpeto med zahteve zaveznikov v italijanskem protifašističnem oz. osvobodilnem boju in med zahteve, ki jih je postavljala KPJ v okviru internacionalne pomoči komunističnih partij in za izvajanje revolucije v Italiji.

KPS je imela v času vojne dva cilja, narodno osvoboditev in izvedbo socialistične revolucije. Njeno konkretno delovanje v posameznih obdobjih je bilo, tako kot delovanje KPI, odvisno od trenutnega položaja in razmerja sil. Ker so primorski Slovenci zaradi izkušenj z italijansko državo, ne glede na svojo ideološko opredelitev pa tudi socialno pripadnost, na prvo mesto postavili narodno osvoboditev, je tudi KPS reševanje slovenskega narodnega vprašanja postavila na prvo mesto, sicer bi lahko vpliv med Slovenci na Primorskem prevzele protikomunistične sile, ki so skušale izrabiti vsako povezovanje OF z Italijani za napad nanjo s parolo, da izdaja slovenske narodne interese.⁵

Kot smo že omenili, so bili poleg Slovencev italijanski delavci v Julijski krajini potencialni zaveznik slovenske partije, pri čemer je obstajala nevarnost, da bi jih preveliko poudarjanje slovenskih narodnih interesov od te podpore odvrnilo. KPS je skušala rešiti to dilemo, ki je medsebojno sodelovanje oteževala, s politiko t.i. slovensko - italijanskega bratstva, s katero je skušala povezati narodni in socialni interes. Če poenostavimo, bi medsebojno sodelovanje omogočilo Slovincem vključitev v matično domovino, italijanskim delavcem pa življenje v socializmu.

KPI je bila do kapitulacije Italije v Julijski krajini edina, ki je aktivno delovala proti fašističnemu režimu in je tudi edina imela povezavo s slovenskim osvobodilnim gibanjem, ki se je že leta 1941 razširilo na Primorskem. Kot močnejša in bolj organizirana je KPJ skušala vplivati nanjo in okrepiti položaj komunistov na Primorskem in tudi v Italiji. Izgraditev močne partijske organizacije v Slovenskem primorju bi po

⁴ Pierluigi Pallante: *Il PCI e la questione nazionale, Friuli, Venezia Giulia 1941-1945*, Videm 1980 (dalje P. Pallante, *Il PCI*), str. 47, 48, proglas KPI za pravico samoodločbe in zedinjenja slovenskega naroda januarja 1942; tudi Slovenski poročevalec, III, št. 39, 9.6. 1942. KPI je pristajala na priključitev čisto slovenskih predelov, pri čemer pa ni bilo jasno, kar se je pokazalo v kasnejših razgovorih, kateri so ti predeli in si jih je vsaka stran razlagala po svoje. Slovenska stran je za mešano ozemlje imela Furlanijo, celotno Julijsko krajino pa za slovensko, razen Trsta, ki pa naj ne bi mogel živeti brez zaledja; italijanska stran je pojem mešanega ozemlja generalizirala na vso Primorsko. G. Pratomlongo, funkcionar KPI, je januarja 1944 poročal, da imajo Slovenci Italijane za manjšino, Trst pa za otroček, ki ne more biti izključen, in da menijo, da bi morali biti tudi deli Furlanije priključeni k Jugoslaviji.

⁵ Slovenski poročevalec, II, št. 24, 8.11. 1941 (tudi Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji, knj. 1, dok. 75 - dalje DLR 1). Komunique CK KPS je bil sprejet kot odgovor na to, »da so pričeli narodni izdajalci in hlapci zakletih sovražnikov našega naroda sistematično širiti naslednje vesti, da so KPS nacionalne potrebe našega naroda tuje, da je OF zgolj plašč KPS« in med drugim ugotavlja, da je »vsaka misel, da bi KPS odstopila Trst in Maribor ali celo, da bi KPS mogla zatajiti katerokoli slovensko nacionalno pravico popolen nesmisel, ker je ravno pristni proletarski internacionalizem jamstvo, da razvoja slovenskega naroda ne bo mogla več ovirati imperialistična peta.«

mnjenju KPJ podprla KPI v njenih prizadevanjih za vzpostavitev revolucionarne oblasti v Italiji.⁶ Močna KPI bi lahko preprečila vzpostavitev prozahodne oblasti v Italiji in s tem odvrnila nevarnost okrepitev sil, ki bi lahko preprečile socialistično revolucijo tudi v Jugoslaviji⁷ in bi jugoslovanski Trst pomenil zaščito pred zahodnim vplivom v Jugoslaviji. Po mnenju vodstva KPS je bil »Naš Trst = sovjetski Trst«.⁸ Italijanski komunisti naj bi bili zavezani, da pomagajo k zmagi revolucije tudi zaradi svoje navezanosti na Sovjetsko zvezo, ker bi s tem tudi neposredno širili njen vpliv na ves ta prostor. Elio Apih ocenjuje, da je v tej vlogi v bistvu mednarodni pomen jugoslovanske revolucije.⁹ Vodstvo jugoslovanskih komunistov je od zahtev po izvedbi revolucije v Italiji odstopilo poleti 1944, ko je postalo jasno, da bo Italija prišla v zahodno interesno sfero.¹⁰

V nasprotju z vodstvom jugoslovanskih komunistov je Kominternina zaradi objektivnega položaja Sovjetske zveze v okviru protihitlerjevske koalicije postavljala na prvo mesto samo boj proti fašizmu,¹¹ na kar se je naslonila tudi italijanska partija v obrambi svojih stališč, v katerih je tudi zaradi objektivnega položaja v Italiji in svoje dejanske moči in organizacije na prvo mesto postavila osvoboditev v sodelovanju z ostalimi koalicijskimi partnerji v Comitato di liberazione.

Z osnovanjem organizacij KPS na Primorskem je le-ta posegla na območje italijanske države, na katerem je imela doslej kompetence v skladu z usmeritvami Kominterne le KPI. Vprašanje pristojnosti je zato postalo eno osrednjih v odnosih med vodstvi obeh partij, pri čemer sta se obe zavedali, da bodo močnejše medvojnne pozicije pomenile tudi boljše izhodišče pri dokončnem reševanju po vojni. Na zahtevo CK KPJ je Kominternina v začetku avgusta 1942 pristala, da se poleg italijanskih lahko ustanovljajo tudi slovenske partijske organizacije, tako da so bile odtlej na Primorskem osnovane večinoma na narodnostni osnovi.¹² Dvojne partijske organizacije, katerih številčnost in moč je bila odvisna od narodnostne in socialne strukture na posameznem območju, so nato obstajale ves čas do ustanovitve avtonomne partije v Julijski krajini avgusta 1945, so pa zlasti od jeseni 1944, ko se je spremenila politika slovenskega osvobodilnega gibanja in ko je tržaška federacija KPI izstopila iz CLN giuliano, postopoma prehajale povsem pod vpliv KPS.¹³

Ob kapitulaciji Italije so bili sprejeti sklepi o priključitvi Slovenskega primorja in Istre k Jugoslaviji, ki pa so ostali na načelni ravni, opredelitev konkretnih ozemelj, ki

⁶ DLR 1, dok. 109, pismo CK KPJ CK KPS 1.1. 1942.

⁷ Arhiv Jugoslavije Beograd, fond CK KPJ, 1942/833, pismo E. Kardelja U. Massoli sredi marca 1942; kopija v AS I.

⁸ AS I, CK KPS II, šk. 1, zapisi sej CK KPS, seja 27.2. 1944, razprava E. Kardelja.

⁹ E. Apih, Italia, str. 405.

¹⁰ AS I, CK KPS II, ae 630, pismo E. Kardelja direkciji KPI 9.9. 1944.

¹¹ Dokumenti centralnih organa KPJ, NOR i revolucija, Beograd 1987, knj. 4, dok. 4, depeša KI J. Brozu okrog 1. marca 1942; dok. 14, depeša KI 5. marca 1942; knj. 6, dok. 96, depeša KI 9. avgusta 1942 (dalje DCO KPJ 4).

¹² DCO KPJ 6, dok. 72, depeša KI 3.8. 1942; tudi DLR 3, dok. 11; izvornik je v AS II (prej AINZ).

¹³ AS I, CK KPS II, ae 1851, pismo L. Šentjurc CK KPS oktobra 1944.

so jo postavili poleti 1943¹⁴ in čemur se je upirala direkcija KPI,¹⁵ pa je bila začasno umaknjena. Obdobje aktivnega sodelovanja ne le med obema partijama, ampak tudi med osvobodilnima gibanjema, ki je trajalo do konca poletja 1944, je bilo zlasti za jugoslovansko stran bolj taktična usmeritev, je pa za obe pomenilo obdobje, ko sta okrepili svoj položaj. Jugoslovansko osvobodilno gibanje je pridobilo status zaveznika v okviru protihitlerjevske koalicije, italijansko osvobodilno gibanje v okviru koalicije italijanskih protifašističnih strank, imenovane Comitato di liberazione, v kateri je KPI imela eno ključnih vlog, pa je z aktivnim odporom proti okupatorju skušalo oprati Italijo fašistične krivde in si zagotoviti pravico do enakopravnosti v bodoči skupnosti narodov.¹⁶

Obe partiji sta na razgovorih aprila 1944 soglašali, da je na prvem mestu skupni boj, da se o vprašanih razmejitve ne bo razpravljalo, da pa to ne pomeni, da bodo imeli pomisleke proti sklepom slovenskega narodnega predstavništva in so bila sporna vprašanja le odložena. Dolžnost obeh partij je bila zastaviti vse sile, da se razvije oboroženo narodnoosvobodilno gibanje v Italiji po zgledu jugoslovanskega.¹⁷

Poleti in jeseni 1944 je vojna prešla v priprave na čas po njenem koncu in pričeli so nastajati obrisi bodoče ureditve in blokofske delitve sveta. Vprašanje jugoslovanske zasedbe Julijske krajine in njene priključitve je bilo vse bolj odvisno od moči ene ali druge strani, njenega vpliva med zavezniki in v Julijski krajini sami, zlasti v luči možnega zavezniškega izkrcanja v Istri. Jugoslovanska stran se je zavedala, da bi bilo odlaganje dokončnih sklepov glede usode spornega območja na čas po vojni neugodno zanj, zato so, ko se je okrepil njihov mednarodni položaj,¹⁸ spremenili svojo politiko in tudi odnose z italijanskim osvobodilnim gibanjem. V okviru priprav na zasedbo Julijske krajine so se zavzeli za demokratizacijo italijanskega osvobodilnega gibanja, kar je pomenilo njegovo prehajanje na prokomunistična stališča, poleg partijskih organizacij se je okrepila Delavska enotnost, ki je bila osnovana na razredni osnovi, spremenili so tudi izhodišče za nadaljevanje pogajanj s CLNAI. Namesto soglasja o odložitvi spornih ozemeljskih vprašanj na povojni čas so postavili načelo samoodločbe, ki pa je bila izvedena že v času boja s sodelovanjem v slovenskem osvobodilnem gibanju, in s tem zahtevo po priključitvi celotne Julijske krajine k Jugoslaviji. Pomembna je postala vzpostavitev ljudske oblasti, ki bi ob osvoboditvi omogočila vzpostavitev inštitucij jugoslovanske države na tem območju, tako da bi vsaka drugačna oblast, to je uvedba

¹⁴ IO OF je v posebni okrožnici 29.7. 1943 vsem odbrom OF med drugim naročal: »Prav danes dajte posebnega poudarka naši zahtevi po združitvi celotnega slovenskega ozemlja s Primorsko, Trstom, s Koroško, Beljakom in Celovcem ter s Štajersko«; glej M. Mikuž: Boji Komunistične partije Jugoslavije za zahodne meje 1941-1945, Zgodovinski časopis, XII/XIII, 1958/59, str. 9.

¹⁵ AS I, CK KPS II, ae 733, pismo U. Massole E. Kardelju 6.10. 1943 kot odgovor na njegovo pismo 20.8. 1943, v katerem ga je seznanil z vključitvijo Trsta v okvir združene Slovenije; ibidem, ae 620.

¹⁶ Mario Pacor, La collaborazione tra antifascisti italiani e sloveni nella Venezia Giulia 1943-1944, str. 46.

¹⁷ AS I, CK KPS II, ae 1824, poročilo poverjeništvu CK KPS za Primorsko CK KPS 11.4. 1944; P. Pallante, Il PCI, str. 118-120.

¹⁸ Podpis sporazuma med dr. Ivanom Šubašičem in Josipom Brozom 16.6. 1944, srečanje J. Broza z W. Churchillom in generalom Haroldom Alexandrom 12. in 13.8. 1944.

zavezniške vojaške uprave, pomenila za slovensko osvobodilno gibanje novo zaslužnjenje Primorske.¹⁹

Medtem, ko je do kapitulacije Italije slovensko osvobodilno gibanje skušalo narediti vse, da bi se ustanovili italijanski oboroženi oddelki, ki bi s svojim delovanjem slabili fašistično državo,²⁰ so jih sedaj skušali na tem območju čim bolj oslabiti ali jih popolnoma podrediti slovenskemu nadzoru,²¹ kajti močno italijansko osvobodilno gibanje, posebno če so bili vanj vključeni nekomunisti, je pomenilo slabitev slovenskih zahtev za priključitev Julijske krajine ali vsaj njenih delov. Direkcija KPI je zato zaman opozarjala CK KPS na posledice spremenjene politike jugoslovanskega vodstva za položaj italijanske partije v CLN, pa tudi za razvoj italijanskega osvobodilnega gibanja v Julijski krajini.²²

V položaju, ko je bilo jasno, da bo Italija ostala v zahodni interesni sferi, je slovenska stran vse sile usmerila v širjenje svojega vpliva v Julijski krajini, tako med Slovenci kot med tistimi sloji Italijanov, med katere je lahko prodrila, to pa so bili zlasti delavci.²³ Vprašanje povojne ureditve Italije je bilo osrednje, po katerem se je ravnala KPJ, ki je v Jugoslaviji dejansko že zmagala. Zaradi priprave terena na eventualni prihod zaveznikov je Kardelj zahteval, naj vse italijanske enote, da bi se izognile razorožitvi, preidejo pod vodstvo IX. korpusa. Jugoslovanska vojska naj bi zasedla vse območje in mobilizirala tudi italijansko delavstvo po mestih, KPI pa bi skupno z »resničnimi antifašističnimi italijanskimi organizacijami« imela zagotovljeno politično vodstvo v vseh italijanskih enotah na tem terenu. KPS in KPI naj bi v mestih pripravili vse potrebno za skupen prevzem oblasti s strani antifašističnih sil, toda pod takimi pogoji, da bo »osigurana vodilna vloga KPI«. ²⁴ Kardelj je zahteval, naj sestava civilne uprave proporcionalno ustreza številčnemu odnosu obeh narodov: »Italijani, ki bodo živeli v okviru narodov Jugoslavije, bodo imeli neprimerno več pravic in progresivnih predlogov, kakor pa v taki Italiji, ki bi jo predstavljali Sforza in podobni italijanski imperialistični elementi... Prav tako ne morem razumeti italijanske komuniste glede njihovih stališč do Trsta, kajti oni dobro vedo, kaj bi Trst pomenil v taki Jugoslaviji, ki bo močno naslonjena na Sovjetsko zvezo. In končno še težje razumem te komuniste takrat, ko ne vidijo vloge sedanje Jugoslavije za sam italijanski narod in vloge, ki bi jo v taki Jugoslaviji imela italijanska manjšina. ... Če bo KPI uspelo ustvariti drugačno Italijo, bodo tudi ta vprašanja dobila popolnoma drugačno obliko. ... Mi na tem terenu ne bomo dopuščali kakršnega koli vmešavanja italijanskega imperializma, samo vi imate pravico delati med italijanskim ljudstvom na terenu.«²⁵

¹⁹ AS I, CK KPS II, šk. 1, zapisi sej CK KPS, seja 10. in 13.7. 1944.

²⁰ Obširneje glej T. Ferenc: Slovensko narodnoosvobodilno gibanje in Furlanija 1942-1943, Borec, XXVIII, 1986, št. 1, str. 2-28.

²¹ AS I, CK KPS II, šk. 1, zapisi sej CK KPS, seja 28.8. 1944.

²² AS I, CK KPS II, ae 771, pismo direkcije KPI CK KPS 16.8. 1944.

²³ AS I, CK KPS II, ae 771, pismo direkcije KPI CK KPS 16.8. 1944, ki je bilo odgovor na dve pismi Antona Vratuše direkciji z dne 8. in 12.8. 1944. Na nerazumevanje italijanske partije za spremenjene razmere je opozoril Anton Vratuša tudi v pismu Lidiji Šentjunc 15.8. 1944 (ae 685).

²⁴ AS I, CK KPS II, ae 630, pismo Edvarda Kardelja direkciji KPI 9.9. 1944.

²⁵ Ibidem.

Taka politika KPJ je po oceni P. Pallanteja dobivala bolj značaj okupacije kot osvoboditve in jo je zato lahko odobril le del KPI, zlasti ker je bilo za slovenske komuniste sodelovanje z italijanskimi možno le v primeru, da so ti pristali na opredelitev »Trst je Jugoslavija«. ²⁶

Vodstvo KPI je pristajalo, tudi zaradi dotedanjih izkušenj glede ravnanja zaveznikov z italijanskimi partizani, na jugoslovansko zasedbo teh predelov, ki pa naj ne bi imela značaja dokončne priključitve. Izjavo v tem smislu je zahteval predstavnik vodstva KPI Vincenzo Bianco zato, da bi KPI imela uradni dokument, da to ni navadna aneksija, ampak korak, da se zagotovi bodočnost in napredek nove Jugoslavije, da pa bo problem revidiran, čim nastopijo druge okoliščine. ²⁷ V. Bianco je po pogovorih s primorskim vodstvom KPS napisal t. i. riservatissimo, pismo tržaški, goriški in videmski federaciji KPI, ki je bila v bistvu ponovitev Kardeljevih usmeritev v pismu direkciji KPI septembra 1944, in v kateri je soglašal s pripadnostjo Slovenskega primorja, kamor je spadal tudi Trst, k Jugoslaviji, pristal je na poenotenje partijskih organizacij, skupno politično linijo in množično delo, bil pa je proti nastopanju pod imenom KPJ. ²⁸ Pismo je imelo velik odmev tudi v polemikah po vojni. ²⁹ Direkcija KPI Nord zaradi »riservatissime« proti V. Biancu ni izvedla sankcij, ampak ga je ponovno imenovala za delegata KPI v Sloveniji, kar lahko razumemo tudi kot njeno vsaj delno strinjanje z vsebino. ³⁰ Zato ni točna ugotovitev Luigija Longa v časopisu Rinascentà leta 1953, ko je v času Informbiroja trdil, da se je vodstvo KPJ, ker ni moglo dobiti soglasja vodstva KPI glede svojih zahtev, poslužilo intrig in izsiljevanj, ki jim je član vodstva nasedel, zaradi česar so ga takoj odpoklicali. ³¹

Direkcija KPI je 13. oktobra 1944 objavila v uradnem glasilu KPI La nostra lotta »Pozdrav našim jugoslovanskim prijateljem in zaveznikom«, v katerem so pozdravili ne le jugoslovansko zasedbo (res pa ne tudi priključitve), Julijske krajine, ampak tudi dela severne Italije. ³² Ostale stranke so imele to potezo v času naraščajočega jugoslovanskega pritiska in po zaključku pogovorov s CLNAI za pristajanje KPI na slovenske zahteve ³³ in je KPI tudi zato hotela pojasnitev vzrokov za spremembo jugoslovanske politike v Julijski krajini, ki je bila pred tem skupno dogovorjena, in obsodila preklık dogovora med OF in CLNAI brez predhodnega obvestila KPI. Ni jim bilo raz-

²⁶ P. Pallante, *Il PCI*, str. 186, 189.

²⁷ AS I, CK KPS II, ae 1848, poročilo Lidije Šentjunc CK KPS o poteku razgovorov z Vincenzom Bianco 13.9. 1944.

²⁸ AS I, CK KPS II, ae 779, pismo Vincenza Bianca tržaški, videmski in goriški federaciji KPI 24.9. 1944; tudi AS II, fasc. 534; P. Pallante, *Il PCI*, str. 192–201; AS I, CK KPS II, ae 1848, poročilo Lidije Šentjunc CK KPS sredi septembra 1944; ae 1872, poročilo Miha Marinka CK KPS 19.9. 1944.

²⁹ Na zahtevo vodstva KPI je bilo pismo v slovenskih arhivih pod zaporo, medtem ko je bilo v Italiji že objavljeno. Pismo je M. Mikuž omenjal v citirani razpravi v op. 14, str. 22, v Pregledu zgodovine NOB pa ne več. Sporen je bil tudi podpis, ker ga je V. Bianco podpisal v imenu vodstva KPI, za kar pa ni imel pooblastil.

³⁰ Paolo Spriano: *Storia del Partito comunista italiano*, Torino 1975, knj. 4, str. 435, 436.

³¹ P. Pallante, *Il PCI*, str. 209.

³² AS I, CK KPS II, ae 783, *La nostra lotta II*, št.17, 13.10. 1944; P. Pallante, *Il PCI*, str. 207. »Pozdrav« je bil potrjen tudi na srečanju med Togliattijem in Kardeljem sredi oktobra 1944.

³³ Galiano Fogar: *Sotto l'occupazione tedesca nelle provincie orientali*, Videm 1968, str. 187–189.

umljivo, zakaj italijanski komunisti ne smejo niti poudariti italijanskega značaja nekaterih predelov. »Poudarjanje italijanskega značaja ne pomeni nasprotovati njihovi združitvi z novo Jugoslavijo.«³⁴ Ta pasus si lahko razlagamo tudi kot njihov pristanek na priključitev k Jugoslaviji, postavlja pa se vprašanje, ali ni bilo to le taktiziranje, da bi zmanjšali jugoslovanski pritisk na sprejemanje odločitev v tistem trenutku in tako odložili razreševanje vprašanja aneksije na povojni čas, posebno če upoštevamo kritiko ravnanja vodstva KPS, ki je razvidna iz korespondence med V. Biancom in vodilnimi člani KPI.³⁵ V poročilu L. Longa na konferenci vstajniških triumviratov od 5. do 7. novembra 1944 je opredeljeno, da so proti vsem osvovitvam fašizma in da mora nova Italija popraviti fašistične krivice, storjene zlasti proti obmejnim slovanskim narodom, zato mora ne le sprejeti, ampak tudi na vse načine podpirati pravične narodne zahteve nove demokratične in napredne Jugoslavije in z njo vzpostaviti bratske odnose v intimnem in zaupnem sodelovanju na vseh področjih. Izhajati je potrebno iz opredelitve za samoodločbo in spoštovanja narodnostnega principa, pri čemer se morajo pri odločitvah na mešanem območju opredeliti za najbolj demokratično rešitev, s katero se strinjajo »ljudske množice«.³⁶ Če takšno opredelitev konkretiziramo, je za delavstvo Julijske krajine bila najbolj demokratična rešitev zaradi »nizke ravni demokracije v Italiji« vključitev v Jugoslavijo. V poročilih organizacij KPI, ki so razpravljale o konferenci, so se poleg podpore Jugoslaviji pojavljala tudi vprašanja, kje se bodo Jugoslovani ustavili, zato je V. Bianco opozarjal, da ne morejo podpirati enega brez drugega.³⁷ Sredi oktobra 1944 je prišlo do razgovora med Togliattijem in Kardeljem v Bariju, med katerim naj bi dosegli popolno soglasje glede odprtih vprašanj.³⁸

Iz gornjega vidimo, da vodstvo italijanske partije, v nasprotju z drugima dvema stranema, slovenskim osvobodilnim gibanjem in CLN Julijske krajine, ni imelo jasnega stališča glede vprašanja Julijske krajine, kar je razumljivo, zlasti če upoštevamo njegov vmesni položaj. Stališče KPI je bilo jasno glede zasedbe Julijske krajine, ne moremo pa trditi, da so pristajali tudi na priključitev. Z jugoslovansko zasedbo Julijske krajine se je strinjal tudi CLNAI, nikakor pa ne tudi CLN Julijske krajine, ki je izrecno zahteval zasedbo zahodnih zaveznikov ravno zaradi strahu, da bi se zasedba spremenila v priključitev.³⁹ Enako je razmišljalo tudi jugoslovansko vodstvo in je Kardelj zahteval osvoboditev čim večjega območja, ker »po dosedanji praksi lahko rečemo, da bo ostalo naše tisto, kar bo v rokah naše vojske. Stremite torej za tem, da bo

³⁴ AS I, CK KPS II, ae 782, pismo direkcije KPI Nord E. Kardelju 17.10. 1944.

³⁵ N. pr. pismo vodstva KPI V. Biancu 18.12. 1944 kot odgovor na Biancovo pisma 1., 2. in 4.12. 1944, v katerem ga kritizirajo zaradi njegovega pristajanja na slovenske zahteve; glej AS I, CK KPS II, ae 778; pismo V. Bianca P. Togliattiju 18.1. 1945, Arhiv Ministrstva za notranje zadeve Ljubljana, fond OZNA I/II/4 (dalje AMNZ, OZNA); pismo V. Bianca Kominterni 18.1. 1945; ibidem; pismo V. Bianca direkciji KPI za S. Italijo 20.1. 1945, ibidem.

³⁶ P. Pallante, *Il PCI*, str. 213, 214.

³⁷ Ibidem, str. 215.

³⁸ AS I, CK KPS II, ae 91, depeša CK KPS M. Marinku 28.10. 1944; AMNZ, OZNA I/2/4, slovenski prevod pisma Togliattija Vincenzu Biancu, v katerem ga seznanja s srečanjem. Njegova stališča so podpora jugoslovanski zasedbi, sodelovanje KPI pri organiziranju ljudske oblasti, mobilizacija italijanskih delavcev, kmetov in inteligenca.

osvojen čim večji teritorij, da bo na tem teritoriju vzpostavljena krepka vojaška oblast poleg civilnih oblasti. ... Na vsak način je treba stremeti za tem, da boste osvojili Trst in Gorico pred zavezniki in da boste dovolj zgodaj začeli boj z Nemci za ti dve mesti. Ne smejo čakati naše enote do zadnjega dne na vkorakanje v tam mesta, temveč morajo dokazati, da so ti dve mesti zasedle z borbo. Paralelno s tem organizirajte v teh mestih vstajo skupaj z Italijani.«⁴⁰

Po aretacijah vodstva tržaške federacije KPI je slednja že oktobra 1944 izstopila iz CLN Julijske krajine.⁴¹ Obstajal je začasni tročlanski komite (federalni odbor) KPI, ki je delal »absolutno po naših direktivah in neposrednim vodstvom.«⁴² Tako je KPI v Trstu po začetnem odporu oktobra 1944 že v celoti podpirala projugoslovansko stališče, obstajale pa so še »težave v praksi.«⁴³ Decembra 1944 je začel delovati sicer Enotni komite KP v Trstu, a izključno po direktivah KPS. Drugačne so bile razmere v Gorici, kjer je KPI ostala v okviru CLN vse do konca vojne.

Razmere pozimi 1944/45, velika nemška ofenziva, podaljševanje vojne in pritiski zaveznikov na Jugoslavijo so prisilili vodstvo KPJ in KPS, da so ponovno odstopili od neposrednega boja za meje in odslej poudarjali predvsem boj proti nacifašizmu. Osnovala naj bi se skupna osvobodilna fronta, a le v vodstvu, medtem ko naj bi na terenu obstajale ločene organizacije tudi zato, ker so Slovenci težko sodelovali z Italijani in istih organizacijah, delno pa je veljalo tudi obratno.⁴⁴

Direkcija KPI je 29. januarja 1945 ponovno pojasnila svoja stališča o vprašanju Julijske krajine. Strinjali so se z zasedbo jugoslovanske vojske v Julijski krajini, glede drugih odločitev pa naj bi se počakalo na primernejši čas. Ustanavljali naj bi se mešani narodnoosvobodilni odbori.⁴⁵

P. Togliatti je 30. aprila 1945, v času vstaje v Trstu in zaključnih bojov za osvoboditev, v skladu z že prej sprejeto politiko KPI, ki je podpirala jugoslovansko zasedbo Julijske krajine, v imenu vodstva KPI poslal v Trst poziv tržaškim delavcem, naj sprejmejo Titove čete kot osvoboditeljice in naj z njimi sodelujejo, ker je osnovna naloga pregnati naciste in fašiste. Zaradi tega poziva so Togliattija kasneje obtožili, da je poslal telegram podpore jugoslovanski aneksiji Trsta, v bistvu pa je samo ponovil direktive CLNAI in CVL, podobno kot so pozdravili angloameriško zasedbo v Milanu in francosko v Torinu.⁴⁶

³⁹ G. Fogar, *Sotto l'occupazione*, str. 202; Enio Maserati: *L'occupazione jugoslava di Trieste*, str. 31, 32.

⁴⁰ AS I, CK KPS II, ae 453, pismo E. Kardelja CK KPS 1.10. 1944.

⁴¹ AS I, fond Obkom KPS za Slovensko primorje, šk. 115, pismo Lidije Šentjunc CK KPS konec oktobra 1944. V njem poroča o sestanku CLN, na katerem je predstavnik KPI zahteval sodelovanje z OF, sicer bo prišlo do ločitve med KPI in CLN.

⁴² AS I, CK KPS II, ae 1851, pismo Lidije Šentjunc CK KPS 6.10. 1944.

⁴³ AS II, fasc. 535, poročilo B. Babiča Obkom KPS za Primorsko 28.10. 1944; M. Mikuž: *Razvoj zgodovine NOB v Sloveniji*, knj. 4, str. 435.

⁴⁴ AJ, CK KPJ, 1945/121, pismo E. Kardelja CK KPS 9.1. 1945; AS II, fasc. 535, pismo Obkom KPS Babiču 21.1. 1945.

⁴⁵ AS I, CK KPS II, ae 828, pismo direkcije KPI CK KPJ 29.1. 1945.

⁴⁶ P. Pallante, *Il PCI*, str. 253, 254.

Ob jugoslovanski zasedbi Julijske krajine in delovanju jugoslovanskih oblasti, ki so vzpostavile svojo oblast in pričele z aretacijami vseh, ki so nasprotovali priključitvi Julijske krajine k Jugoslaviji,⁴⁷ se je vodstvo KPI opredelilo proti jugoslovanskim zahtevam, komunistični člani italijanske vlade pa so podprli njeno izjavo o italijanskem Trstu 3. maja 1945.⁴⁸

Togliatti je že maja 1945 pričel z akcijo, da bi se vprašanje usode teh predelov reševalo v neposrednih pogajanjih med zainteresiranima državama, da bi tako preprečili ponovitev »nevarnih nacionalizmov« na obeh straneh.⁴⁹ Na te njegove izjave je vplivalo jugoslovansko ravnanje v Julijski krajini in protijugoslovanska kampanja v Italiji. Vprašanje pa je, koliko bi z drugačno, tolerantnejšo politiko jugoslovanskih oblasti uspeli pridobiti narodnostno najbolj zavedne italijanske sloje v Julijski krajini, ki so se, podobno kot slovenski, brez oklevanja odločali za matično domovino.

Te opredelitve vodstva KPI so pomenile prelom z italijanskimi komunisti v Julijski krajini, ki so že od jeseni 1944 delovali po navodilih in v skladu z usmeritvami slovenskega partijskega vodstva. Poleg tega je KPI, podobno kot ostale italijanske stranke, že med vojno zagovarjala stališče, da je vprašanje pripadnosti Julijske krajine odprto zaradi krivic, ki jih je povzročil fašizem, in ne zaradi nepravilnih meja po koncu prve svetovne vojne, kar je jugoslovanska stran ostro zavračala.⁵⁰

Da bi na eni strani zmanjšala vpliv KPJ oz. KPS in se na drugi strani vsaj deloma otresla odgovornosti za politiko italijanskih komunistov v Julijski krajini, je KPI predlagala ustanovitev avtonomne partije, ki je bila nato osnovana v soglasju s slovenskim partijskim vodstvom 13. avgusta 1945.⁵¹ Ob ustanovitvi so poudarili, da ta ne pomeni tudi pristajanja na avtonomno Julijsko krajino kot posebno državo, ampak je bila Komunistična partija Julijske krajine ustanovljena zaradi boljšega delovanja in kot enotna organizacija v obeh takratnih conah Julijska krajine, tako jugoslovanski kot zavezniški, s čimer so hoteli zanikati obstoj demarkacijske črte. Njeno delovanje je ostalo najtesneje povezano z jugoslovansko oziroma slovensko partijo in je kljub formalnemu soustanoviteljstvu KPJ in KPI bila dejansko izvrševalka politike jugoslovanskega vodstva. Sekretar je postal eden ključnih slovenskih komunistov Boris Kraigher, CK KPS ji je narekoval osnovne programske usmeritve in neposredno vplival na njeno delovanje.⁵² Tak položaj je postal kmalu jasen tudi vodstvu KPI in je povzročil številna nesoglasja in poizkuse KPI, da bi vplivala zlasti na italijanske komuniste, svoje bivše člane ter na italijansko delavstvo v Julijski krajini, da bi prenehali podpirati projugoslovansko politiko. Da je bila podpora italijanskih delavcev v tem času ključ za

⁴⁷ AS I, CK KPS II, ae 91, depeše CK KPS Obkom KPS za Slovensko primorje 29. in 30.4. 1945; fond Boris Kraigher, šk. 1, depeše CK KPS B. Kraigherju 30.4., 1.5. 1945.

⁴⁸ Janko Jeri: Tržaško vprašanje po drugi svetovni vojni, Ljubljana 1961, str. 112.

⁴⁹ P. Togliatti: I comunisti a Trieste, *Unità* 16.5. 1945; cit. po Marco Galeazzi: Togliatti in vprašanje Julijske krajine 1941–1947, Trst 1941–1947, Koper 1988, str. 241.

⁵⁰ AS I, fond GO KPJK, šk. 3, komentar B. Kraigherja o izjavi Scocciamara, 21.3. 1946.

⁵¹ AS I, CK KPS II, šk. 1, zapisi sej CK KPS, seja 18.7. 1945.

⁵² AS I, f. B. Kraigher, šk. 1, dopisi s CK KPS. Delovanje KP JK je Boris Kraigher usmerjal v soglasju s CK KPS, največ z Borisem Kidričem, pri važnejših odločitvah pa v soglasju z Edvardom Kardeljem, ki je bil kreator politike jugoslovanske vlade glede meja.

pridobivanje oziroma ohranjanje pozicij, se je zavedala tudi jugoslovanska stran in je zato po odhodu jugoslovanskih oblasti iz cone A junija 1945 na prvo mesto postavila razredno vprašanje, s čimer se je hotela izogniti očitkom o nacionalizmu.⁵³ Zaradi poizkusov vodstva KPI, da bi preko svojega predstavnika v Trstu Giacomu Pellegrinija pritegnila svoje bivše člane, da bi podprli politiko KPI glede vprašanja Julijske krajine, je CK KPS interveniral tudi pri KP Sovjetske zveze, ki naj bi s svojim pritiskom vplivala na spremembo politike KPI do Julijske krajine.⁵⁴ Sovjetska zveza je zaradi svojih interesov v okviru nove blokovske delitve sicer podpirala politiko jugoslovanske vlade glede zahtev po priključitvi Julijske krajine, vendar njena podpora ni bila brezpogojna in je pristala na določila glede ustanovitve STO in predlagano mejo med Italijo in Jugoslavijo že poleti 1946. Vpliva KPI v Trstu in Julijski krajini in ustanovitve samostojne italijanske partije so se jugoslovanske oblasti bale tudi zato, ker bi s tem izgubile močan argument pri zaveznikih, da jih v projugoslovanskih zahtevah podpira velik del italijanskih prebivalcev, odkrito nasprotje med obema partijama v Julijski krajini naj bi škodilo tudi mednarodnemu ugledu komunizma,⁵⁵ obstajala pa je tudi nevarnost, da bi v primeru osnovanja KPI Zavezniška vojaška uprava KP JK enostavno prepovedala.⁵⁶

Eden od poizkusov italijanske partije pridobiti si večji vpliv med komunisti v Julijski krajini je bila vključitev tržaškega komuniste v rimsko konzulto,⁵⁷ na kar KPS oz. KP JK nista pristali, saj bi to na nek način pomenilo potrditev stare razmejitve.⁵⁸ Nasprotja med vodstvoma obeh partij so se vse bolj zaostrovala tudi zato, ker naj bi KPI občasno tudi postavljala kot možno rešitev internacionalizacijo Trsta,⁵⁹ in je npr. oktobra 1945 izdelala predlog za avtonomno državo v obliki italijansko – jugoslovanskega kondominija, ki naj bi ga zastopali obe partiji.⁶⁰

Ker je KP JK upala tudi na podporo tistih slojev, ki niso bili izrecno za priključitev k Jugoslaviji po jugoslovanskem umiku iz cone A, opredelitve za Jugoslavijo niso vključila v program, čeprav je bila jasna iz njenega delovanja. Po predložitvi jugoslovanskih zahtev na londonski konferenci septembra 1945, ki so med drugim vključevala tudi predlog o Trstu kot sedmi jugoslovanski republiki,⁶¹ pa je GO KPJK 24. sep-

⁵³ Ta usmeritev je razvidna tudi iz razprav na ustanovnem kongresu KP JK, ko so npr. trdili, da »jugoslovanski problem, ki smo ga obudili, ni iz nacionalnega vidika, ampak iz vidika ljudske oblasti in nič drugega.«, AS I, GO KPJK, šk. 1, zapisnik seje ustanovnega kongresa KP JK 13.8. 1945; tudi f. Boris Kraigher, šk. 1.

⁵⁴ AS I, CK KPS III, šk. 45, depeša CK KPS CK KPJ 25.9. 1945.

⁵⁵ AS I, CK KPS III, depeše zvezni vladi, šk. 1, depeša B. Kidriča E. Kardelju 14.9. 1945.

⁵⁶ AS I, CK KPS III, depeše zvezni vladi, šk. 1, depeša B. Kidriča E. Kardelju 21.12. 1945.

⁵⁷ AS I, f. Boris Kraigher, šk. 1, pismo L. Šentjunc B. Kraigherju 18.8. 1945.

⁵⁸ AS I, f. Boris Kraigher, šk. 1, pismo B. Kraigherja CK KPS 15.8. 1945; pismo L. Šentjunc B. Kraigherju 18.8. 1945.

⁵⁹ V članku v aprilski številki glasila KPI Rinascità leta 1945 se je avtor s psevdonimom Tergestinus zavzel za ustanovitev vmesne države, ki naj bi zajemala skoraj celotno Julijsko krajino z Reko in bila pod vplivom Italije ali pod protektoratom mednarodnih sil.

⁶⁰ AS I, CK KPS III, depeše zvezni vladi 3, šk. 1, depeša B. Kidriča M. Marinku 2.11. 1945.

⁶¹ J. Jeri, Tržaško vprašanje, str. 134; Jean Baptiste Duroselle, Le conflit de Trieste 1943–1954, Bruxelles 1966, str. 99, 100. Kardelj je za mesto Trst predlagal, naj dobi zakonski politični statut ene izmed federa-

tembra sprejel resolucijo, v kateri je zahteval, da se prebivalstvo Julijske krajine s Trstom opredeli za priključitev k DFJ. Nacionalne pravice italijanskega prebivalstva bi bile zajamčene v skladu z »demokracičnimi pravicami, na katerih je gradila nova Jugoslavija.«⁶² Priključitev Julijske krajine k Jugoslaviji s Trstom kot sedmo federalno enoto je kot svojo osrednjo točko programa sprejel tudi GO SIAU (slovensko-italijanske antifašistične unije) na seji 30. septembra 1945, na kateri so sprejeli tudi Izjavo o nacionalnih jamstvih, v kateri so poleg zagotovitve pravic manjšini priznali mešani značaj nekaterih predelov Julijske krajine in izrazito italijansko večino v nekaterih mestih.⁶³

Sprejem resolucije o priključitvi k Jugoslaviji je izzval ostro reakcijo vodstva KPI, ki je 30. septembra 1945, ko je sicer že bila obveščena o sklepu, ni pa vedela za njegovo objavo, izdala resolucijo, v kateri je zavzela stališče, da bi objava sklepa o boju za priključitev do skrajne meje zaostрила odnose med demokratičnim gibanjem Julijske krajine in italijanskim gibanjem ter zahtevala preklic sklepa. V primeru objave si je KPI pridržala pravico, da objavi svoje nesoglasje in da komunistom in delavnemu Trstu razloži svoje stališče.⁶⁴ Slovensko partijsko vodstvo je zahteve KPI v soglasju s Kardeljem odklonilo.⁶⁵ Togliatti pa je zato odklonil skupno konferenco med obema CK, dokler italijansko vodstvo ne bi sprejelo dokončnega stališča glede Trsta, predvidoma na kongresu partije. V obrambo KPI je L. Longo na seji odbora za zunanjo politiko italijanske vlade izjavil, da komunisti priznavajo italijanski značaj Trsta, da pa ne morejo prepričati, če so nekateri Italijani naklonjeni jugoslovanskim zahtevam.⁶⁶ V začetku novembra se je Togliatti v govoru na kongresu torinske federacije KPI opredelil za italijanski Trst, napadel šovinistično protijugoslovansko kampanjo in se ponovno zavzel za sporazum med državama. Obenem je priznal, da se velika večina italijanskega delavstva v Trstu izreka za Jugoslavijo.⁶⁷

Nova nesoglasja med KPI in KPJ oz. KPJK so nastala zaradi predvidene vključitve proitalijanskih sindikatov (Sindacati giuliani) v članstvo italijanske konfederacije dela, ki je bila pod vplivom KPI. Italijanska partija se je nekaj časa sicer v skladu z za-

ativnih enot v okviru DFJ, jugoslovanska vlada pa bi dala tržaškemu pristanišču status svobodnega pristanišča in olajšave glede železniškega tranzita.

⁶² Primorski dnevnik je 28.9. 1945 objavil celotno resolucijo s komentarjem; objavljeno tudi v *Il Lavoratore* 27.9. 1945.

⁶³ AS I, GO SIAU, zapisnik seje GO SIAU 30.9. 1945; f. Boris Kraigher, šk. 1, pismo L. Šentjura B. Kraigherju 28.9. 1945; Primorski dnevnik, 2.10. 1945 v člankih Dosledni tradicijam NOB. GO SIAU proglašala na svoji prvi seji priključitev našega Primorja k DFJ za edino rešitev v duhu samoodločbe narodov; Izjava o nacionalnih jamstvih.

⁶⁴ AS I, f. Boris Kraigher, šk. 1, pismo B. Kraigherja CK KPS 4.10. 1945; Rudi Janhuba: Italijani po drugi svetovni vojni, Delo, Trst 1950, št. 1; J. Jeri, Tržaško vprašanje, str. 113. Dokument KPI je podpisalo celotno vodstvo KPI.

⁶⁵ AS I, f. Boris Kraigher, šk. 1, pismo L. Šentjura B. Kraigherju 5.10. 1945.

⁶⁶ AS I, f. Boris Kraigher, šk. 1, mesečna poročila Tanjuga iz Rima, 10.11. 1945; pismo B. Kraigherja CK KPS 30.10. 1945; ibidem, CK KPS III, depeše zvezni vladi, šk. 1, depeša B. Kidriča M. Marinku 2.11. 1945.

⁶⁷ AS I, f. Boris Kraigher, šk. 1. Citat je povzet po slovenskem prevodu v mesečnem poročilu Tanjuga iz Rima 10.11. 1945; M. Galeazzi, nav. d., str. 242.

htevami KPJ upirala vključitvi,⁶⁸ a le do januarja 1946, to je do petega kongresa KPI in politične stavke proti prepovedi Primorskega dnevnika v coni A decembra 1945, kateri je predstavnik KPI v Julijski krajini G. Pellegrini nasprotoval, saj je bila organizirana tudi, čeprav ne izključno, v zaščito narodnostnih pravic Slovencev.⁶⁹

Decembra 1945 je KPI zahtevala poleg Borisa Kraigherja še enega sekretarja KP JK, Italijana, ki naj bi bil direktni eksponent italijanske partije, kar bi pomenilo ustanovitev legalne frakcije KPI v KPJK.⁷⁰ To svojo zahtevo je kasneje nekoliko omilila in zahtevala postavitev generalnega podsekretarja v skladu s sporazumom med vsemi tremi partijami, vendar do izpolnitve te zahteve ni prišlo.⁷¹

Da vodstvo KPI nikakor ne podpira jugoslovanske priključitve Julijske krajine, je postalo dokončno jasno na petem kongresu KPI decembra in januarja 1945/46, na katerem je Togliatti v poročilu poudaril, da je KPI vedno zagovarjala italijanstvo Trsta in rešitev njegovega vprašanja v soglasju z Jugoslavijo. Obtožil je tržaške delavce, da so z zavzetjem stališča o priključitvi k Jugoslaviji prišli v nasprotje s stališči KPI in da se reševanje vprašanja zmage socializma ne more reševati z odtrganjem od narodne skupnosti.⁷² Ta usmeritev je bila v skladu s politiko KPI, ki se zaradi svojega položaja v Italiji ni mogla, vprašanje pa je, ali tudi ni hotela, odpovedati Trstu, ker bi to »postalo antidemokratsko orožje reakcije«⁷³ in je bilo takšno stališče, po mnenju Borisa Kraigherja, ki je imel s Togliattijem razgovor, načelno nepravilno, a konkretno politično neizbežno zaradi trenutne politične situacije v Italiji.⁷⁴

M. Galeazzi ocenjuje, da je bilo to najbolj razločno in soglasno stališče KPI o enem izmed ključnih vprašanj italijanske zunanje politike. »Toda tudi za liderja Togliattijevega kova ni bilo lahko doseči pri tržaških komunistih, da bi sprejeli takšno stališče; in res so odgovorili na njegove izjave osuplo in razdraženo.«⁷⁵ Pri ocenjevanju reakcij komunistov v Julijski krajini moramo upoštevati, da so tudi oni, prav tako kot Togliatti, branili svoje pozicije in svojo politiko in so zato reagirali ostreje. Ljudje izven najozžjega vodstva so bili le delno obveščeni o nasprotjih med KPI in KPJ oz. KP JK in je bilo Togliattijevo stališče zanje neke vrste izdaja komunističnih interesov, ker so iskreno verjeli v boljšo prihodnost v Jugoslaviji.⁷⁶

Vodstvo KPJK se je balo, da bodo te izjave KPI vplivale razen na Italijane tudi na Slovence v Julijski krajini, ker so krepile slovenski nacionalizem, ki bi lahko »bratstvo« proglasil za nemogoče, in bi tako razbili »enotnost množic«; preveliko odklanjanje Togliattijevih pozicij bi lahko Slovence posledično odvrnilo tudi od podpore Slovansko - italijanski antifašistični uniji zaradi njene velike navezanosti na KPJK,

⁶⁸ AS I, f. Boris Kraigher, šk. 1, pismo B. Kraigherja CK KPS 29.11. 1945.

⁶⁹ AS I, f. Boris Kraigher, šk. 1; ibidem, GO SIAU, šk. 4, mapa Primorski dnevnik.

⁷⁰ AS I, CK KPS III, depeše zvezni vladi, šk. 1, depeša B. Kidriča E.Kardelju 21.12. 1945.

⁷¹ AS I, f. Boris Kraigher, šk. 1, pismo B.Kraigherja CK KPS 23.12. 1945.

⁷² AS I, GO KPJK, šk. 10, KPI, slovenski prevod Togliattijevega govora na 5. kongresu KPI decembra 1945; M. Galeazzi, nav. d., str. 242, 243.

⁷³ AS I, GO KPJK, šk. 5, poročilo Komentar problemov, ki jih obravnava 5. kongres KPI, 29.12. 1945.

⁷⁴ AS I, CK KPS III, depeše zvezni vladi, šk. 1, depeše E. Kardelja J. Brozu 4.1. 1946.

⁷⁵ M. Galeazzi, nav. d., str. 243.

⁷⁶ AS I, GO KPJK, šk. 6, poročila o razpoloženju po 5. kongresu KPI januarja 1946.

zato kampanja proti Togliattijevemu govoru ni bila preostra in je bil zmeren tudi slovenski tisk.⁷⁷ Izhodišči za politično akcijo, ki je sledila 5. kongresu KPI v Julijski krajini, sta zato bili, da ne morejo razveljaviti obljube pripadnosti Jugoslaviji ter da se ne more odkrito napadati KPI. Glavne argumente so opirali na koncepcijo bratstva in samoodločbe z obrazložitvijo, da se za Jugoslavijo niso izrekli kot nacionalisti, ampak kot komunisti.⁷⁸

Glavni odbor KP JK je februarja 1946 poslal vodstvu KPI pismo, v katerem je odgovoril na njegove zahteve, naj KP JK z razumevanjem položaja v Italiji sprejme v program, da uradno nima stališča glede državne pripadnosti Trsta in da bi člani KP JK izražali zahteve po državni pripadnosti le preko množičnih organizacij, ne bi pa bilo nujno, da se o tem sploh izrečejo. V odgovoru je GO KP JK navedel, da se v Jugoslaviji »gradi socializem, v Italiji ne. Podpora Jugoslaviji je podpora zmagoviti revoluciji in proti kontrarevoluciji.«⁷⁹ Za to politiko je imela KP JK široko podporo ne le Slovencev in Hrvatov, ampak po njihovem mnenja večine, dejansko pa precejšnjega dela Italijanov.⁸⁰

Ker mu ni uspelo zmanjšati vpliva jugoslovanske partije na KP JK, je vodstvo KPI maja 1946 v Trstu ustanovilo svoj informacijski urad, katerega osnovne naloge so bile povezava s CK KPI, obveščanje CK KPI o položaju v Julijski krajini in dajanje informacij o položaju v Italiji. Izdajali so tednik, ki se je sprva imenoval *Notiziario italiano*, kasneje *Informatore del popolo*.⁸¹ B. Kraigher je ustanovitvi urada ostro nasprotoval, ker naj bi pomenil udarec demokratičnim silam.⁸²

Informacijski urad je v okviru kroga naročnikov tednika *Informatore del popolo* zbiral svoje privržence, med katerimi so bili zlasti nekdanji člani KPI, ki so jih iz KP JK izključili zaradi »oportunizma«, to je nestrinjanja s projugoslovanskimi stališči. Pristaše so pridobivali tudi tako, da so prikazovali gibanje za priključitev k Jugoslaviji kot nacionalistično.⁸³ V okviru krožka Prijateljev tednika *Informatore del popolo* je tako nastajala vzporedna partijska organizacija, ki bi lahko ogrozila enotnost komunističnega gibanja v Trstu in je bila posebno nevarna jugoslovanskemu vplivu v njem,⁸⁴ zato je avgusta 1946, to je v času, ko je bila usoda Julijske krajine že delno znana, KP

⁷⁷ AS I, GO KPJK, šk. 7, referat O Togliattijevih izjavah, nedatiran.

⁷⁸ AS I, GO KPJK, šk. 3, zapisnik seje GO KPJK 5.1. 1946; šk. 3, zapisnik seje pokrajinskega aktiva KPJK 7.1. 1946; izjave so obravnavali tudi okrožni odbori, n.pr. MK KPJK Trst 9.1. 1946, glej fond MK KPJK Trst, mapa 3.

⁷⁹ AS I, GO KPJK, šk. 5, pismo GO KPJK CK KPI 6.2. 1946.

⁸⁰ Pri ocenjevanju, koliko Italijanov je v Julijski krajini dejansko podpiralo priključitev k Jugoslaviji, ne moremo trditi, da je bila to večina, gotovo pa znaten del predvsem delavstva, kar je razvidno iz članstva tako Enotnih sindikatov kakor tudi SIAU. Tako je podpisalo izjavo za priključitev k Jugoslaviji septembra 1945 51 973 Italijanov; glej AS I, CK KPS III, depeše zvezni vladi, šk. 1, depeša B. Kidriča E. Kardelju, nedatirana, rokopolis.

⁸¹ AS I, GO KPJK, šk. 3, zapisnik seje GO KPJK 6.5. 1946.

⁸² AS I, f. Arhiv informacijske službe in antifašističnega boja, ae 232, gradivo o informacijskem uradu KPI, nedatirano; ibidem, GO KPJK, šk. 10, KPI, zapisnik razgovora med Kraigherjem, Babičem, Jaksetičem, Pellegrinijem in Pralongom 7.5. 1946; ibidem, CK KPS III, šk. 46, depeša CK KPS CK KPJ 8.5. 1946.

⁸³ AS I, GO KPJK, šk. 3, zapisnik seje pokrajinskega partijskega aktiva 21.8. 1946.

⁸⁴ AS I, GO KPJK, šk. 7, referat Glede informacijskega urada, nedatirano.

JK sklenila sprejeti »jasno in energično pozicijo« glede informacijskega urada, ki je takrat že imel precejšen vpliv. Sprožila je akcijo proti njegovi politiki, ki je potekala na običajen način, preko obravnave na nižjih partijskih komitejih in aktivih, s pošiljanjem protestov, peticij.⁸⁵ Ukinitev informacijskega urada so skušali doseči tudi na razgovorih slovenskega partijskega vodstva z Luigijem Longom in naj bi bila v skladu z dogovori med J. Brozom in P. Togliattijem v začetku novembra 1946,⁸⁶ kar je Longo odklonil, pristal pa je na ukinitev društva Prijateljev tednika *Informatore del popolo* oziroma njihovo vključitev v SIAU. Informacijski urad bi se poslej omejil le na informiranje CK KPI, GO KP JK pa se je obvezal, da ga bo redno obveščal o odločitvah političnega značaja.⁸⁷

Eden zadnjih poizkusov dogovora med obema zainteresiranima državama pred podpisom mirovne pogodbe z Italijo je bil dogovor P. Togliattija z J. Brozom novembra 1946, ki naj bi omogočil, »da se ustvari v Trstu vladavina demokracije in svobode.«⁸⁸ Poizkus dogovora je bil v času popolnega prehoda Italije v zahodno sfero, konca zavezništva strank italijanskega CLN in v povezavi s tem izrinjanja italijanskih komunistov iz vlade, iz katere sta KPI in Socialistična stranka Italije izstopili maja 1947; italijanska vlada ga je tudi takoj zavrnila.⁸⁹ Bistvo dogovora je bila odstranitev STO (Svobodno tržaško ozemlje) iz mirovne pogodbe, tako da bi Italija dobila Trst, kateremu bi jamčila demokratični statut, ki bi Tržačanom dovoljeval vodenje mesta po demokratičnih načelih, Jugoslavija pa bi dobila Gorico, ki je po tedanjem predlogu pogodbe pripadla Italiji. Italijanom, ki bi ostali v okviru Jugoslavije, bi ta zagotovila vse narodnostne pravice. P. Togliatti je vsebino dogovora pojasnil v intervjuju za *Unità* 7. novembra 1946, v katerem je tudi obsodil kampanjo, ki jo je vodila Italija za izseljevanje iz jugoslovanskih območij ter jo označil za absurdno in protinarodno.⁹⁰ Italijansko prebivalstvo bi moralo ostati na tem območju, kjer bi lahko bilo vez, ki bi povezovala obe državi. Na srečanju so se tudi dogovorili o izpustitvi italijanskih vojaških ujetnikov v Jugoslaviji.⁹¹

Rezultati srečanja so odmevali v Julijski krajini, kjer ljudje niso bili obveščeni o razgovorih in je objava Togliattijevega intervjuja jugoslovansko stran postavila v čudno luč.⁹² Jugoslovanska politika je že ob umiku iz cone A junija 1945 upoštevala mož-

⁸⁵ AS I, GO KPJK, šk. 3, zapisnik seje pokrajinskega partijskega aktiva 21.8. 1946; ibidem, MK KPJK, mapa 3, zapisnik seje MK KPJK Trst 24.8. 1946.

⁸⁶ Luigi Longo je prišel v Jugoslavijo 10.12. 1946, ob izpustitvi italijanskih vojnih ujetnikov, ki je bila dosežena na pogovorih med J. Brozom in Togliattijem v začetku novembra 1946; AS I, CK KPS III, šk. 37, poročila CK KPS CK KPJ.

⁸⁷ AS I, CK KPS III, šk. 35, pismo Centralnemu komiteju KPJ, nepodpisano, nedatirano, jeseni 1946; ibidem, GO KPJK, šk. 3, zapisnik seje pokrajinskega partijskega aktiva 5.12. 1946; šk. 10, KPI, poročilo KP JK o informacijskem uradu, nedatirano.

⁸⁸ Poročilo P. Togliattija CK KPI 18.9. 1946, cit. po M. Galeazzi, nav. d., str. 245.

⁸⁹ Predlog sveta zunanjih ministrov o meji med Jugoslavijo in Italijo in internacionalnem ozemlju so izglasovali v noči med 9. in 10.10. 1946, glej J. Jeri, Tržaško vprašanje, str. 169.

⁹⁰ Italijanska vlada je že v času obiska komisije izvedencev marca in aprila 1946 in nato v času mirovnih pogajanj vzpodbujala izseljevanje Italijanov iz cone B in Jugoslavije, s katerim je hotela dokazati jugoslovanski teror nad tamkajšnjim italijanskim prebivalstvom.

⁹¹ AS I, MK KPJK Trst, mapa 3, prepis intervjuja P. Togliattija iz *Unità* 7.11. 1946.

⁹² Objava pogovorov je bila dogovorjena v Beogradu, glej J. Jeri, Tržaško vprašanje, str. 181.

nost, da Trsta in dela Julijske krajine ne bo dobila in je zato na njegov račun skušala v pogajanjih iztržiti čim več. To je lahko dosegla tudi tako, da je skušala doseči čim večjo podporo na tem območju, da bi bila nato »žrtev«, ki jo je morala prispevati, večja. Da Trsta ne bodo dobili, je postalo jasno že po umiku jugoslovanske vojske iz cone A, zlasti pa v času naraščajoče hladne vojne in mirovnih pogajanj, ko podpora Sovjetske zveze jugoslovanskim zahtevam ni bila več brezpogojna, gotovo pa ne zadostna, dokončno pa po sklepu o ustanovitvi STO 3. julija 1946. Že 16. junija 1946 je slovensko vodstvo odpoklicalo iz Trsta Borisa Kraigherja, enega ključnih funkcionarjev KPS. V tem okviru je bil predlog dogovora s Togliattijem, v kolikor bi bil realiziran, dejansko maksimum. Kakor je bila ta politika vodstev realna, pa jo je bilo težko predstaviti ljudem, ki so jih podpirali in ki teh ozadij niso poznali, poznali so le programe projugoslovanskih organizacij, kjer je bila na prvem mestu boj za priključitev k Jugoslaviji, v katero so iskreno upali in verjeli. Zanje so bili predlogi dokaz, da so v svojih prizadevanjih izigrani. Zlasti so jih tako občutili Slovenci in je njihova objava, skupaj s sprejetjem sklepa o ustanovitvi STO, pospešila začetni razcep med njimi.⁹³

Ko je italijanska vlada odklonila predloge s srečanja med J. Brozom in P. Togliattijem, je postala realnost STO dokončna, čemur so prilagodili tudi programa SIAU in KP JK, kar je ustvarilo pogoje za boljše sodelovanje z Informacijskim uradom KPI. Dne 7. aprila 1947 sta CK KPJ in CK KPI sprejela sporazum o sklicu kongresa ali konference KP JK oz. STO z nalogo, da se ustanovi nova KP STO, ki naj bi sprejela tudi nov program. KPI in KPJ sta se zavezali, da bosta njuni organizaciji prenesli kompetence, ki bodo zahtevane, na KP STO, ki naj bi delovala za združitev delavskega razreda na sindikalnem in političnem polju, združitev vseh Slovencev, Italijanov in Hrvatov v enotni demokratični blok, si prizadevala, da bo STO cona miru, reda, dela, gospodarskega napredka, ki bo imela dobre odnose z demokratično Italijo in novo Jugoslavijo.⁹⁴ V sporazumu je KPI tudi zagotovila avtonomijo partijskih organizacij tistega dela Julijske krajine, ki je nato prišel pod Italijo, pa tudi avtonomijo Furlanije, kamor sta bila vključena Gorica in Tržič.⁹⁵

S tem se je končala tudi popolna prevlada vpliva slovenske partije med komunisti v coni A, čeprav je tudi odtlej imela KPS do objave resolucije Informbiroja večji vpliv kot KPI.

⁹³ AS I, GO KPJK, š.k. 6, poročilo o razpoloženju med ljudmi glede Togliattijevih izjav 9.11. 1946.

⁹⁴ AS I, GO KPJK, š.k. 7, govor Vittorija Vidalija ob prihodu v Trst 12.6. 1947.

⁹⁵ AS I, GO KPJK, š.k. 7, poročilo O sporazumu med KPI in KPJ po podpisu mirovne pogodbe; ibidem, CK KPS III, š.k. 35, sporazum med CK KPI in CK KPJ 7.4. 1946.

**LE POSIZIONI DEL PARTITO COMUNISTA DELLA SLOVENIA (RISPETTIVAMENTE DELLA
JUGOSLAVIA) E DEL PARTITO COMUNISTA ITALIANO RIGUARDANTI LA VENEZIA
GIULIA NEGLI ANNI 1941-1947**

S o m m a r i o

Nella Venezia Giulia, dopo l'annessione all'Italia e specie nel periodo fascista, l'appartenenza nazionale, a causa della politica snazionalizzatrice delle autorità italiane, si identificò con l'appartenenza ideologica; ciò si esprimeva negli stereotipi italo-fascismo e slavocomunismo.

Dopo l'emigrazione politica dei ceti intellettuali causata dalla politica snazionalizzatrice, gli sloveni e croati della regione, in maggioranza operai e contadini e in quanto tali vicini ai partiti di sinistra, consideravano la liberazione nazionale strettamente legata alla liberazione sociale. Il PCI della Venezia Giulia, rendendosi gradualmente conto di ciò, fece dei tentativi per stabilire rapporti con la minoranza, anche se, per la sua debolezza, non riuscì ad avere una forte influenza.

L'attacco italiano alla Jugoslavia sollevò il problema dei nuovi confini. I punti più importanti del programma del PCS erano la soluzione del problema nazionale sloveno e la rivoluzione socialista. Nella realizzazione del primo punto il PCS, attraverso l'OF (Fronte di Liberazione) prese contatto con gli sloveni del Litorale per i quali la meta principale era la liberazione nazionale; per realizzare il secondo punto, oltre all'attività fra gli sloveni, si propose di attirare in particolare gli operai italiani della Venezia Giulia, fra i quali peraltro molti erano gli assimilati sloveni e croati. Questi ultimi avevano vissuto nello Stato italiano soltanto in epoca fascista, quando le loro organizzazioni erano state soppresse; di conseguenza la loro coscienza di classe era più forte della loro coscienza nazionale. Il programma ebbe notevole successo tanto che gli operai italiani si dichiararono favorevoli all'annessione alla Jugoslavia in quanto stato nel quale si era realizzata la rivoluzione socialista e mantennero questa posizione anche dopo la fine della guerra e dopo il ritiro delle truppe jugoslave della zona A.

I nuovi confini, il futuro ordinamento dello stato e le competenze dei due partiti furono i problemi principali trattati nei rapporti tra il PCI e il PCS ovvero il PCJ. Il partito jugoslavo tentò di allargare la sfera rivoluzionaria in altre parti dell'Italia perchè ciò avrebbe rafforzato anche la sua posizione all'interno; ma la dirigenza del PCI, sia per le condizioni obiettive dell'Italia che per le sue alleanze nell'ambito del CLN nonché per le direttive del Comintern che poneva come compito principale la lotta contro l'occupatore, respinse queste posizioni. A differenza degli altri partiti italiani, il PCI riconosceva il diritto al distacco delle zone prettamente slovene del punto di vista etnico, anche se non dare chiaro quali fossero tali zone; per gli altri problemi il PCI rimandava la soluzione alla futura conferenza della pace. Il PCI accettava l'occupazione jugoslava della Venezia Giulia, non si può dire invece che fosse d'accordo per l'annessione, anche se alcuni suoi rappresentanti fecero saltuariamente delle dichiarazioni favorevoli. A differenza della direzione nazionale del PCI, i comunisti italiani della Venezia Giulia a partire dall'autunno del 1944 accettarono in pieno la politica del partito sloveno e anche alla fine della guerra, come membri del PC della Regione Giulia, si impegnarono per l'annessione alla Jugoslavia.

Dopo il ritiro delle autorità jugoslave dalla Zona A della Venezia Giulia, i due partiti si accordarono per dar vita ad un PC autonomo della Regione Giulia, che però di fatto agì secondo le direttive e in parallelo con la politica del PCS - PCJ; questo portò a disaccordi fra i due partiti. Il PCI, allora partito di governo, al suo quinto congresso, si schierò definitivamente per l'annessione di Trieste all'Italia e disapprovò la posizione filojugoslava degli operai italiani della Venezia Giulia; tentò poi di rafforzare la sua influenza nella regione mediante i suoi vecchi aderenti. Avendo accettato la decisione della costituzione del Territorio Libero di Trieste, i due partiti si accordarono nuovamente per la istituzione del Partito Comunista del TLT; anche in questa fase la parte jugoslava continuò a mantenere un'influenza predominante, pur meno evidente di prima. La politica filo-jugoslava dei comunisti italiani ebbe termine quando fu pubblicata la Risoluzione del Cominform del 1948.